

MEĐUNARODNA SARADNJA I STANDARDI PRAVIČNOG
SUĐENJA U PROCESUIRANJU KRIVIČNIH PREDMETA
TERORIZMA, ORGANIZOVANOG KRIMINALA I RATNIH
ZLOČINA

Januar 2014.

**MEĐUNARODNA SARADNJA I STANDARDI PRAVIČNOG SUĐENJA U
PROCESUIRANJU KRIVIČNIH PREDMETA TERORIZMA, ORGANIZOVANOG
KRIMINALA I RATNIH ZLOČINA**

**NORWEGIAN MINISTRY
OF FOREIGN AFFAIRS**

Ovaj izvještaj je nastao uz finansijsku podršku Norveške ambasade u Beogradu. Sadržaj ovog izvještaja predstavlja isključivu odgovornost Centra za demokratiju i ljudska prava i ni na koji način ne odražava stavove Ministarstva za spoljne poslove Kraljevine Norveške.

Uvod

Fenomeni terorizma i organizovanog kriminala privlačili su i privlače pažnju brojnih teoretičara, jednako kao što su predmet interesovanja stručnjaka i operativaca koji se bave bezbjednosnim poslovima na nacionalnom i međunarodnom nivou. Iako se konture organizovanog kriminala mogu nazreti u ranijim periodima i društvenim uređenjima, čini se da je upravo spona više različitih faktora bezbjednosnog rizika uslovlila širenje ovih pojava, jednako kao i traženje odgovora na ove prijetnje u savremenom društvu. Nesporno je da je ovakvoj situaciji pogodovala globalizacija kao proces koji svakako, osim pozitivnih, ima i svoje negativne strane i to na više načina.

Ubrzani protok informacija, prenos podataka na daljinu, složen i često nekontrolisan tok finansijskih i robnih tokova, kao i sprega terorizma i organizovanog kriminala sa različitim društvenim i državnim faktorima, ojačala je strukturu i moć ovih oblika prijetnji međunarodnoj i nacionalnoj bezbjednosti. U određenim i specifičnim situacijama kao što su regionalni konflikti i u vezi sa njima karakteristične posljedice ograničavanja i kontrole resursa za vođenje sukoba, dodatno je ojačavana uloga nosilaca ovih pojava i motiv da se uključe u aktivnosti koje su u funkciji ne samo vođenja sukoba, već i njihove neposredne i očigledne koristi. Jedan od nesumnjivih dokaza za to je bio posljednji konflikt na Balkanu, čije posljedice se, u smislu nastanka, jačanja i postojanja organizovanog kriminala, još uvijek jako osjećaju i ometaju dalje efikasno uključivanje u međunarodne integrativne tokove. Treba posjetiti da su elementi terorizma i organizovanog kriminala ostavljali duboke tragove - ne samo tokom oružanog sukoba, već i nakon njega u periodu tranzicije koja će, bez obzira na očigledne pomake, još dugo vremena biti osnovna karakteristika društva koje još uvijek ima sve karakteristike post-konfliktnog. Uostalom, navedeni razlozi pomogli su organizovanim kriminalnim grupama da efikasnije deluju, stiču veće profite i time utiču na unutrašnju i međunarodnu bezbjednost. Jedan od razloga za povećanje kriminalnih aktivnosti koji se često pominje u različitim radovima jeste završetak Hladnog rada, odnosno raspad Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, kada su se „...brojne države našle u stanju bez jasnih propisa i čvrstih ograničenja. U tako haotičnom okruženju, ekonomski opstati često je značilo – uzeti pištolj i zgrabiti šta se može da bi se preživjelo“.¹

Nije nepoznato da su korijeni organizovanog kriminala u ovdašnjem okruženju (*Zapadni Balkan, prim. autora*) sezali u relativno blisku prošlost, uz bitnu karakteristiku da su to tokom perioda komunizma bile pojave koje je prilično uspješno kontrolisala autoritarna državna struktura,

¹ S. Đorđević, *Shvatanje transnacionalnog organizovanog kriminala kao bezbednosne pretnje i teorije bezbednosti*, Karl Šmit i kopenhaška škola studija bezbednosti, Broj 13, april-jun, 2009, str.40 (opc.citat M. Gleni, 2008: 10)

držeci negativne efekte organizovanog kriminala van granica države, a samo u onim slučajevima kada je to služilo političkim i državnim interesima zemlje pokazivala elemente ove sprege - najčešće na indirektan način. Današnja saznanja nesumnjivo dokazuju ovu tezu, a na to upućuje i "zavjera ćutanja" koja je još više prisutna u onim situacijama kada se granice djelovanja kriminalnih grupa i državnih službi protežu na dvije ili više balkanskih zemalja. Na unutrašnjem planu više puta je u prošlosti dokazivana veza kriminogenih struktura sa državnim službama, što očigledno nije slučaj samo na Balkanu.

Osim navedenog problema, u fokus bezbednosnog interesovanja ulaze i teme koje se ne odnose na konvencionalne prijetnje, tj. teme koje izlaze iz okvira tradicionalnog shvatanja bezbjednosti, kao što su rizici vezani za životnu sredinu, migratorna kretanja, socijalne problemi, razarujuće društveno-ekonomski efekti (ekonomska kriza, nezaposlenost i sl.). Diskurs se dodatno proširuje nakon 11. Septembra, 2001. godine. Organizovane kriminalne grupe povezuju se sa terorističkim grupama i postaju finansijeri napada. Time se uspostavlja veza između *novca i nasilja*, koja u savremenim društvenim okolnostima predstavlja idealnu kombinaciju za ispunjavanje različitih ekstremističkih ciljeva.² Na promjenu djelovanja terorističkih grupa i njihovo povezivanje sa organizovanim kriminalom uticala je činjenica što su se nakon terorističkog napada na SAD 2001. godine u svim demokratskim državama svijeta počele preduzimati mnoge mjere nadzora i kontrole. U takvom kontekstu, terorističke organizacije, koje su ranije finansirane i iz pojedinih državnih izvora, radi sticanja potrebnih sredstava za izvršenje svojih ciljeva počinju počinju da se bave djelatnostima karakterističnim za djelovanje "obične kriminalne organizacije" (trgovina narkoticima, ilegalna trgovina oružjem, krijumčarenje ljudima i sl.), pa ih je teško razlikovati od ovih drugih. U tom donekle i jeste veza i sprega ovih dvaju kriminalnih aktivnosti, pa se nerijetko i planovi vezani za suzbijanje ovih pojava preklapaju ili prelamaju u čitavoj svojoj dimenziji. Stručnjaci za borbu protiv terorizma već su odavno utvrdili da je nemoguće u savremenim uslovima odvojiti djelovanje terorističkih organizacija od organizovanog kriminala. To se posebno odnosi na Al Kaidu i kriminalne organizacije na Balkanu, jer su oni povezani od devedesetih godina prošlog vijeka. Teroristi spomenute organizacije ubacivali su se na ove prostore, prvo u Albaniju, a kasnije su učestvovali u ratovima u BiH, na Kosovu i Makedoniji. Svoju djelatnost su prikivali preko lažnih humanitarnih organizacija, a počeli su stvarati i mala preduzeća kojima su finansirali svoje akcije. Kada su prestali sukobi Al Kaida se okrenula saradnji sa kriminalcima, a promet drogama postao je glavna djelatnost Al Kaide kojom se finansirala ova organizacija.³

² Isto,

³ S. Šegvić: *Antiterorizam u kontekstu borbe protiv organiziranog kriminala*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, 4/2009., str. 679.

Pravne i političke pretpostavke krivičnog progona

Organizovani kriminal

Do usvajanja Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala 2000. godine nije postojalo bliže određenje organizovanog kriminala sa međunarodnog aspekta. Ova Konvencija predstavlja osnovu definicije organizovanog kriminala i sadrži sastavne elemente za ustanovljavanje krivičnih djela u ovoj oblasti. Navedena konvencija sadrži i dodatne protokole koji na specifičan način obrađuju pitanja koja se odnose na:

- Sprečavanje, suzbijanje i osuđivanje trafikinga ljudskih bića, posebno žena i djece,
- Krijumčarenje migranata, kao i
- Nezakonitu proizvodnju i stavljanje u promet oružja, njihovih dijelova i municije.

Navedena Konvencija definiše "grupu za organizovani kriminal" kao organizovanu grupu od tri ili više lica, koja postoji u izvjesnom vremenskom periodu i koja djeluje sporazumno u cilju činjenja jednog ili više teških zločina ili krivičnih djela utvrđenih u skladu sa ovom Konvencijom, radi zadobijanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge materijalne koristi.

"Težak zločin" označava radnju koja predstavlja krivično djelo kažnjivo maksimalnom kaznom lišenja slobode u trajanju od najmanje četiri godine ili nekom težom kaznom, a pod "organizovanom grupom" smatra se grupa koja nije slučajno formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog djela, i koja ne mora da ima formalno definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu.

Konvencija se primjenjuje na prevenciju, istragu i sudsko gonjenje krivičnih djela učešća u grupama za organizovani kriminal, pranja dobiti stečene kroz kriminal, korupciju i ometanje pravde kao posebno krivično djelo. Konvencija je primjenjiva i za već navedene teške zločine, gdje je krivično djelo po svojoj prirodi transnacionalno i podrazumijeva grupu za organizovani kriminal.

Prema ovoj Konvenciji krivično djelo je po prirodi transnacionalno ako je:

- a) učinjeno u više država;
- b) učinjeno u jednoj državi, ali je veći dio priprema, planiranja, rukovođenja ili kontrole obavljen u nekoj drugoj državi;
- c) učinjeno u jednoj državi, ali je u njega uključena grupa za organizovani kriminal koja se bavi kriminalnim aktivnostima u više država; ili

d) učinjeno u jednoj državi, ali su bitne posljedice nastupile u nekoj drugoj državi.

Kada se to tiče krivičnog gonjenja, suđenja i izricanja kazni, Konvencija obavezuje države potpisnice da za izvršenje naznačenih krivičnih djela predvide sankcije koje će uzeti u obzir težinu samog djela, kao i da obezbijede takva diskreciona pravna ovlašćenja predviđena domaćim zakonima kojima će se postići što veći stepen efikasnosti kod primjene zakonskih mjera u odnosu na takva djela, vodeći računa o potrebi sprečavanja činjenja pomenutih krivičnih djela.

Kod gonjenja ovih krivičnih djela, svaka država potpisnica će preduzeti odgovarajuće mjere u skladu sa domaćim zakonima i uz poštovanje prava na odbranu, kako bi se obezbijedilo da se kod puštanja na slobodu do suđenja ili u postupku po žalbi uzme u obzir potreba da se osigura prisustvo okrivljenog na predstojećem suđenju, jednako kao što se o tome mora voditi računa prilikom razmatranja eventualnog puštanja na slobodu prije isteka kazne ili uslovnog otpusta lica osuđenih za pomenuta djela.

Mjere predviđene Konvencijom obuhvataju i dug zakonski rok zastarelosti u toku kojeg će se započeti sudski postupak za svako djelo predviđeno ovom Konvencijom, kao i duži rok kad je navodni učinilac izbjegavao izvršenje pravde. Konvencija utvrđuje načelo da su opis krivičnog djela ustanovljenog u skladu sa njom i primjena prava na odbranu ili drugi pravni principi kojima se kontroliše zakonitost postupka rezervisani za domaće pravo države potpisnice, te da će se takva krivična djela goniti i kažnjavati u skladu sa domaćim zakonima.

Shodno odredbama ove Konvencije države potpisnice će, u najvećem mogućem stepenu koji dopušta njihov pravni sistem, usvojiti neophodne mjere koje omogućavaju konfiskaciju:

- (a) dobiti stečene izvršenjem krivičnih djela obuhvaćenih ovom Konvencijom, ili imovine čija vrijednost odgovara vrijednosti te dobiti;
- (b) imovine, opreme ili drugih instrumenata korišćenih ili namijenjenih za korišćenje u vršenju krivičnih djela iz ove Konvencije.

Evropska zajednica je pristupila ovoj Konvenciji Odlukom Savjeta 2004/579/EC od 29. Aprila, 2004. godine. Zatim je donijeta odgovarajuća Odluka Savjeta (2006/618/EC, 2006/619/EC) o pristupanju Dodatnom protokolu uz Konvenciju o prevenciji, sprečavanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno žena i djece. Kako bi se pružio odgovarajući zajednički odgovor i na prijetnju od rastućeg krijumčarenja migranata, Savjet je donio Odluku 2006/616/EC o zaključivanju Protokola o suzbijanju krijumčarenja migranata kopnom, vazdušnim i vodenim putevima, koja

se u primjeni tumači u skladu sa Konvencijom UN o borbi protiv međunarodnog organizovanog kriminala (Palermo).

Odlukom Saveta (2009/902/JHA) i prethodnom Odlukom (2001/427/JHA) uspostavljena je i Evropska mreža za prevenciju kriminala (eng. *European Crime Prevention Network, EUCPN*), u cilju podrške razvoju mjera u ovoj oblasti, kako na nivou EU, tako i na nacionalnom i lokalnom nivou. EUCPN je odgovorna za unapređenje saradnje, razmjenu kontakata i informacija između aktera mreže, prikupljanje, ocjenu i širenje informacija o prevenciji kriminala, između ostalog i organizovanjem konferencija i drugih aktivnosti, te pružanje stručne podrške u radu Savjetu i Komisiji. Mreža podnosi redovne godišnje izveštaje Savjetu o svom radu i usvaja program rada.

Strateški koncept u borbi protiv organizovanog kriminala je razvijen od strane Evropske komisije 2005. Godine, kako bi se pronašao balans između represije, prevencije i zaštite ljudskih prava, a u skladu sa okvirnim Haškim programom. Koncept polazi od produbljivanja znanja o fenomenu organizovanog kriminala, njegovih različitih pojava oblika, i razmjeni tako stečenog znanja, uključujući i povezivanje sa akademskom zajednicom i djelovanjem kroz evropske naučno-istraživačke okvirne programe. Koncept predviđa razvijanje odgovarajućih instrumenata, poput evropskog sistema statistike o kriminalu. Naglašava se i značaj policijskog rada vođenog obaveštajnim podacima, te većoj međusobnoj transparentnosti rada između policijskih službi država članica. Zbog toga je razvijen i Evropski kriminalističko-obavještajni model (eng. *European Criminal Intelligence Model*), kako bi se omogućile procjene prijetnje od kriminala na evropskom nivou.

Borba protiv organizovanog kriminala u EU u užem smislu počiva na:

- zajedničkoj definiciji kriminalne organizacije i zajedničkom pristupu u kriminalizaciji učešća u takvoj organizaciji, na osnovu Okvirne odluke 2008/841;
- aktivnostima **Evropske pravosudne mreže** na osnovu Odluke 2008/976 u cilju olakšavanja pravosudne saradnje u krivičnim strvarima, kao i razmjeni pravosudnih službenika, tj. oficira za vezu u skladu *Zajedničkom akcijom 96/277*;
- izmjenama člana 40. Šengenske konvencije na osnovu Odluke 2003/725, kojima se omogućava prekogranična prismotra u slučajevima tekućih krivičnih istraga za krivična djela za koja se može sprovesti ekstradicija, na osnovu odobrenja države članice na čijoj teritoriji se nastavlja sa prismotrom;
- obavezi država članica da uvedu efektivne mjere za oduzimanje imovine stečene kriminalnim djelima, na osnovu Okvirne odluke 2005/212, kao i ustanovljenim nacionalnim kancelarijama za odgovarajuće finansijske istrage za povraćaj ovako stečene imovine i njihovoj saradnji, u skladu sa Odlukom 2007/845;

Osim navedenih okvirnih instrumenata za borbu protiv organizovanog kriminala, EU donosi posebne mjere i planove za postupanje u određenim prioritetnim oblastima kao što su borba protiv trgovine ljudima ili trgovine narkoticima.

Najnoviji programski instrument EU – **Štokholmski program** - pod punim nazivom *Otvorena i bezbjedna Evropa koja služi građanima i štiti ih*⁴ predstavlja kontinuitet programskog dokumenta iz Tamperea (*Prostor pravde, slobode i bezbjednosti*) i Haškog programa iz 2005.godine, karakterističnog po 10 prioritetnih oblasti djelovanja, koje *inter alia* obuhvataju anti-terorističke mjere i razvoj strateškog koncepta za borbu protiv organizovanog kriminala.

Program iz Stokholma je na snazi od 1. januara 2010. i traje do kraja 2014. Godine, te stoga trenutno predstavlja relevantan okvir saradnje unutar EU sa kojim bi Crna Gora trebala da usaglašava svoje strateške prioritete u procesu napredovanja ka EU. Program je zasnovan na šest tematskih grupa prioriteta i devet instrumenata.

Instrumenti koji će biti korišćeni za sprovođenje svih tematskih prioriteta Stokholmskog programa usmjereni su na razvijanje uzajamnog povjerenja između članica EU, kako među državnim organima, tako i kod donosilaca odluka koji kreiraju politike; sprovođenje i efikasnu primjenu postojećih instrumenata radi preduzimanja nezakonodavnih mjera koje mogu da ubrzaju reakciju na nove potrebe i eventualne krize; usvajanje novih propisa u cilju dalje harmonizacije prava; povećanje konzistentnosti između spoljne i unutrašnje dimenzije saradnje kroz bolju koordinaciju između Evropske Komisije i Savjeta, kao i agencija zaduženih za sprovođenje pojedinih politika (EUROPOL, EUROJUST, FRONTEX, Lisabonske observatorije za droge, Agencije za temeljna prava, Evropske kancelarija za azil); te evaluaciju djelotvornosti sprovođenja postojećih propisa i mjera, kako bi se osiguralo ostvarenje principa uzajamnog priznavanja odluka iz prekrivičnog i krivičnog postupka.

Stokholmski program sadrži šest grupa tematskih prioriteta:

- Evropa ljudskih prava – *Promovisanje i unapređivanja koncepta evropskog državljanstva i osnovnih prava građana;*
- Evropa prava i pravde – *Harmonizacija i unifikacija evropskog prostora u oblasti prava i pravosuđa;*
- Zaštitnička Evropa - *Razvoj unutrašnje bezbjednosne strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, terorizma i drugih prijetnji;*
- Pristup Evropi u globalizovanom svijetu – *Zajednička kontrola granica i vizna politika;*

⁴ The Stockholm Programme — An open and Secure Europe serving and protecting citizens (2010/C 115/01)

- Evropa odgovornosti, solidarnosti i partnerstva u oblasti azila i migracija;
- Uloga Evrope u globalizovanom svijetu - *Spoljna dimenzija Prostora slobode, bezbednosti i pravde.*

U odnosu na oblast ljudskih prava Program upućuje na materijalno-pravnu osnovu sadržanu u dva ključna dokumenta: Povelji EU o temeljnim pravima i Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima Savjeta Evrope, uz naglasak na pristupanje EU kao kolektivitetu Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, mada u Akcionom planu za sprovođenje nije definisan rok do kada će to biti urađeno.

Radi bolje zaštite temeljnih prava u praksi, Štokholmski program sadrži i instrukciju svim evropskim institucijama da koriste ekspertize Agencije za temeljna prava EU (*Fundamental Rights Agency*) prilikom definisanja novih mjera koje mogu ograničiti nivo uživanja ljudskih prava i sloboda. Pored toga, navodi se da su vrijednosti ljudskih prava nekompatibilne sa zločinima protiv čovječnosti, kao i sa zločinima počinjenim tokom totalitarizma, te da zbog toga ovakvi zločini moraju ostati dio kolektivnog sjećanja. Kako bi se podstakla saradnja u otkrivanju i procesuiranju ovih zločina, pravlja se razmjena informacija i najboljih praksi kroz Evropsku mrežu kontakt osoba za procesuiranje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina (*European Network of Contact Points*).

Nova oblast na koju je usmjerena pažnja institucija u EU je i zaštita prava osumnjičenih i optuženih u krivičnom postupku gdje je predviđeno usvajanje Mape puta za jačanje procesnih prava osumnjičenih i optuženih u krivičnom postupku (*Roadmap for strengthening procedural rights of suspected and accused persons in criminal proceedings*). U sklopu ovog prioriteta, predloženo je usvajanje zajedničkih minimalnih procesnih standarda koji će omogućiti zaštitu prezumpcije nevinosti kada se sudi državljaninu jedne članice u drugoj državi članici. Zato se predviđa usvajanje procesnih standarda za prevođenje i tumačenje u krivičnom postupku, informisanje o pravima osumnjičenog i optužbama protiv njega, pravnoj pomoći i savjetu, komunikaciji sa rodbinom, poslodavcima i konzularnim predstavništvom, ophođenju prema okrivljenim ili optuženim pripadnicima vulnerabilnih grupa, zadržavanju prije suđenja, itd.

Osim navedenog, težnja je usmjerena i ka harmonizaciji krivičnog zakonodavstva država članica kako bi se smanjile pravne razlike i omogućilo uživanje prava u drugim državama EU. Takođe, planirana je i implementacija institucionalnih novina kroz formiranje kancelarije Evropskog javnog tužioca i primjena propisa o novim nadležnostima EUROPOLA, kao i davanje ovlaštenja EUROJUST-u da pokreće istrage u krivičnim stvarima, te tako postane istražna služba kao logistika Evropskom javnom tužiocu. Konačno, prioritet saradnje u oblasti krivičnog prava jeste potpisivanje sporazuma o međunarodnoj pravnoj pomoći, uključujući i sporazume o izručenju.

Odgovor na intenziviranje terorističkih aktivnosti

Iako je terorizam na međunarodnoj agendi prisutan još od vremena Društva naroda, kada su učinjeni prvi koraci na internacionalizaciji instrumenata borbe protiv ove pojave, čini se da je prelomni trenutak došao nakon terorističkih akata u Njujorku, Madridu, Londonu i Egiptu početkom ovog milenijuma. Počevši od 1963.godine, međunarodna zajednica je preduzela mjere na donošenju 14 međunarodnih dokumenata koji su u funkciji preventivnog djelovanja u borbi protiv terorizma. Ovi dokumenti su donijeti pod okriljem međunarodnih agencija i otvoreni su za pristup za sve članice Ujedinjenih nacija. U ovom trenutku rad na inoviranju postojećih i donošenju novih instrumenata u pojedinim oblastima još uvijek je u toku.

Među značajnije instrumente svakako spadaju:

- Konvencija o suzbijanju nezakonite otmice aviona sa protokolom iz 2010.godine
- Konvencija o suzbijanju nezakonitih akata uperenih protiv sigurnosti civilnog vazduhoplovstva
- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina protiv osoba pod međunarodnom zaštitom
- Međunarodna konvencija protiv uzimanja talaca
- Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala
- Konvencija o suzbijanju nezakonitih akata uperenih protiv sigurnosti pomorske plovidbe sa dodatnim protokolom
- Konvencija o obilježavanju plastičnih eksploziva u svrhu detekcije
- Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkih bombaških napada
- Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma
- Međunarodna konvencija o suzbijanju akata nuklearnog terorizma
- Konvencija o suzbijanju nezakonitih akata koji se odnose na međunarodnu civilnu avijaciju

Globalna anti-teroristička strategija UN usvojena od strane država članica 8.septembra, 2006.godine u obliku rezolucije i pripadajući Akcioni plan (A/RES/60/288), su jedinstveni globalni instrumenti u funkciji jačanja nacionalnih, regionalnih i međunarodnih napora u borbi protiv terorizma. Ovo je prvi put da su se sve države članice dogovorile o zajedničkom strateškom pristupu u borbi protiv terorizma, što ne samo da šalje jasnu poruku da je terorizam neprihvatljiv u svim njegovim oblicima i manifestacijama, nego čini osnovu rješavanja kroz praktične korake na individualnom i kolektivnom planu sprečavanja i suzbijanja ove pojave. Ti praktični koraci uključuju širok spektar mjera u rasponu od jačanja državnih kapaciteta u borbi

protiv terorističkih prijetnji do bolje koordinacije aktivnosti u borbi protiv terorizma u sistemu Ujedinjenih nacija. Usvajanjem Strategije ispunjena je obaveza koju su preuzeli svjetski lideri na samitu u septembru 2005.godine, a nadovezuje se na mnoge elemente koje je Generalni sekretar UN predložio u svom izvještaju iz maja 2006.godine pod nazivom *Ujedinjeni protiv terorizma: Preporuke za globalnu anti-terorističku strategiju*.

Ovaj dokument (strategija) pored ostalog uključuje preduzimanje efikasnih mjera kako bi se pronašle, izručile ili procesuirale osobe koje podržavaju, olakšavaju, učestvuju ili finansiraju, planiraju, pripremaju ili čine terorističke akte, odnosno počiniocima pružaju utočište. Da bi se osiguralo privođenje i procesuiranje ili izručenje počinitelja terorističkih akata u skladu s relevantnim odredbama nacionalnog i međunarodnog prava, a posebno prava ljudskih prava, prava izbjeglica i međunarodnog humanitarnog prava, države su se obavezale na nastojanje da zakluče i implementiraju mjere uzajamne sudske pomoći i zakluče sporazume o izručenju. U tu svrhu imenovan je i Specijalni izvjestilac, čiji mandat se sprovodi pod okriljem Savjeta za ljudska prava i koji radi na identifikaciji, razmjeni informacija i promovisanju najbolje prakse o mjerama za borbu protiv terorizma, uz poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda. Specijalni izvjestilac se takođe bavi navodima o kršenju ljudskih prava u toku borbe protiv terorizma. On obavlja posjete odabranim pojedinim zemljama i intenzivno komunicira sa više od 40 zemalja kako bi dobio neophodne inpute o njihovim zakonima i praksama. Dio njegovog mandata čini i redovno izvještavanje Savjetu za ljudska prava i Generalnoj skupštini UN, uključujući i rad na odabranim tematskim pitanjima, kao i posjete zemljama članicama UN.

Evropska unija se takođe bavi pitanjima od značaja za borbu protiv terorizma, naročito od trenutka kada su se katastrofalni teroristički akti desili u SAD i na teritoriji njenih država članica. Uslijedio je i konkretan odgovor kroz donošenje Strategije za borbu protiv terorizma (*Brisel, 2005*)⁵ koja ima za cilj borbu protiv terorizma u svijetu, sigurniju Evropu, omogućavanje njenim narodima da žive u slobodi, sigurnosti i pravdi, unutar sistema koji poštuje ljudska prava. Ovaj dokument počiva na četiri stuba koji čine: preventivno djelovanje, zaštita, efikasne istrage i odgovor na bezbjednosne prijetnje. Kao dio ovih aktivnosti Strategija predviđa zajednički rad na razmjeni informacija između članica i njihovih institucija, uključujući i djelotvorne mehanizme za olakšavanje saradnje između policijskih i pravosudnih vlasti. U tom smislu naročito se podvlače mehanizmi zasnovani na Evropskom nalogu za hapšenje i Evropskom nalogu za pribavljanje dokaza, kao i ustanovljavanju zajedničkih istražnih timova (*Joint Investigation Teams*).

O određenim elementima borbe protiv terorizma i organizovanog kriminala postoje i instrumenti Savjeta Evrope kao što su Evropska konvencija o suzbijanju terorizma ratifikovana 15.05.2003, koja je za Crnu Goru stupila na snagu 06.06.2006, te opšte konvencije koje se

⁵ *The EU Counter-Terrorism Strategy: Prevent - protect – disrupt – respond, Brussels, 2005*

odnose na pružanje pomoći u krivičnim stvarima (stupila na snagu 1962), priznanju stranih sudskih odluka u krivičnim stvarima (1974), transferu postupaka u krivičnim stvarima (1978), krivično-pravnim aspektima korupcije (2002), prevenciji od terorizma (2007), te traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenog krivičnim djelom i finansiranju terorizma (2008).

Internacionalni aspekt progona krivičnih djela ratnih zločina u međunarodnom pravu

U uporednom pravu egzistiraju različiti pravni sistemi u funkciji procesuiranja međunarodnih krivičnih djela. Najvažnija razlika među njima ogleda se u karakteristikama tzv. „adversarnog“ i „inkvizitorskog“ sistema, zavisno od uloge koju u njima imaju različite strane u postupku.

U adversarnom sistemu:

- Tužilaštvo i odbrana iznose svoje dokaze pred sudom, u okviru provođenja dokaznog postupka;
- Strane sprovode sopstvene istrage;
- Sudije neutralno vode postupak i odlučuju o procesnim pitanjima i pitanjima izvođenja dokaza koja se javljaju tokom suđenju;
- U adversarnim sistemima u kojima se imenuju porote u predmetima, porota utvrđuje činjenice, dok u svim drugim predmetima, činjenice utvrđuju sudije.

U inkvizitorskom sistemu:

- Državni organ sprovodi objektivnu istragu o cijelom predmetu;
- U principu, sudija može nadgledati istragu, te zajedno sa tužiocem i istražiteljima kreirati spis predmeta;
- Postupajući sudija ima aktivnu ulogu u toku suđenja u cilju „utvrđivanja istine“;
- Sudija presuđuje o činjenicama.

Razlike između ovih sistema dovele su do razvoja posebnih postupaka i pravila. Međunarodni krivični sudovi usvojili su mješavinu procesnog sistema za krivično gonjenje međunarodnih krivičnih djela nastojeći da spoje ta dva sistema. Različiti sudovi prihvatili su postulate postupaka iz dvaju sistema u različitim oblicima.

Postojanje međunarodnih krivičnih sudova temelji se na međunarodnom pravu, odnosno pravnim normama kojima se uređuju položaj subjekata priznatih u međunarodnom pravu. Ti sudovi mogu biti formirani ugovorom između pojedinih država (najčešće država pobjednica posle završenih ratova, kao što su bili npr. Nirnberški i Tokijski sud) ili odlukom međunarodnog organa (npr. Saveta bezbednosti u slučaju Haškog tribunala ili tribunala za Ruandu).

Na osnovu Povelje UN i njene glave VII osnovana su dva *ad hoc* tribunala: Tribunal za gonjenje lica odgovornih za ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava izvršene na tlu bivše Jugoslavije, koji je osnovan Rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN broj 827 od 25. maja 1993.godine⁶ i Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, koji je osnovan Rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN broj 955 od 8. novembra 1994. godine.

Međunarodni sudovi primjenjuju isključivo (ili u najvećoj mogućoj mjeri) pravila međunarodnog prava. Sastav suda ima takođe međunarodni karakter, što znači da članove suda čine lica raznih državljanstava, koja predstavljaju međunarodnu zajednicu u cjelini, a ne države iz kojih dolaze. Sud je nadležan za krivični progon i kažnjavanje lica koja se javljaju kao učinioci međunarodnih krivičnih djela, dakle krivičnih djela koja su određena kao najteži oblici kršenja međunarodnog prava, djela koja su kao takva predviđena u relevantnim međunarodnim pravnim aktima.⁷

Statuti međunarodnih sudova za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Ruandu (MKSR) sadrže vrlo malo odredbi koje regulišu krivični postupak, ali su sudije kreirale pravila za vođenje krivičnog i dokaznog postupka kako bi odrazili koncepte koji su generalno priznati kao pravični i pošteni na međunarodnom planu. Trend koji je prisutan u statutima i pravilnicima MKSJ-a i MKSR-a takav je da su oni više adversarni nego inkvizitorski. Međutim, pravila daju sudijama mogućnost da češće intervenišu u postupku nego u tipičnim adversarnim sistemima. Na primjer, sudijama MKSJ i MKSR dozvoljeno je da pozivaju svoje svjedoke, što nije dozvoljeno u tradicionalnim sistemima anglosaksonskog prava.

Kada je u pitanju *Stalni međunarodni krivični sud* treba reći da su pravila o postupku i dokazima sadržana u njegovom Statutu (*Rimski statut*), a Pravilnik ovog suda omogućava sudijama da nadziru istrage koje vodi tužilac, dok se optužbe mogu potvrditi tek nakon održavanja rasprave u kojoj postoji mogućnost pobijanja, a sprovodi se u prisustvu tužilaštva i odbrane.

⁶ Rezolucijom istog organa broj 1503 od 28. avgusta 2003. godine bila je postavljena „izlazna strategija” kojom je predviđeno da sve istrage pred ovim sudskim organom budu okončane do kraja 2004. godine, a prvostepeni postupci do kraja 2008. godine, kako bi do kraja 2010. godine bili okončani i svi krivični postupci po pravnim lijekovima

⁷ Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravosuđe – između prava, pravde i pomirenja*, MP 4, 2011, str.537

Bitni elementi postupka su:

- Imenovanje tužioca kao nezavisne strane koja je odgovorna za istragu i krivično gonjenje međunarodnih krivičnih djela;
- Odbrana ne mora dokazivati svoj predmet izvan razumne sumnje. Dužnost tužilaštva tokom cijelog postupka je da dokaže svoje navode;
- Sve strane, kao i sudije, mogu pozivati svjedoke radi davanja iskaza;
- Samo pred ovim Sudom žrtve mogu direktno učestvovati u postupcima kao stranka u postupku, kada ispune uslove propisane Rimskim statutom, imaju pravo da budu posebno zastupani u postupku i mogu tražiti ratnu odštetu na kraju postupka.

Jednako kao i u svim drugim krivičnim predmetima, pred ovim Sudom se primjenjuju osnovni standardi pravičnog suđenja koje primjenjuju međunarodni sudovi: pretpostavka nevinosti; pravo na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom; pravo lica da bude obaviješteno odmah i detaljno na jeziku koji razumije o prirodi optužbe/optužbi protiv njega; pravo na adekvatno vrijeme i mogućnost za pripremu odbrane; pravo na komunikaciju sa braniocem i na branioca po sopstvenom izboru; pravo da se brani sam; pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja; pravo na javno suđenje; pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu; pravo na pravnu pomoć; pravo da pregleda dokaze koji ga terete i da ostvari prezentaciju i ispitivanje dokaza koji idu u njegovu korist pod istim uslovima pod kojima se prezentuju i ispituju dokazi koji ga terete; te pravo na zaštitu od samooptuživanja i pravo na ćutanje.

Zaštita prava okrivljenih i optuženih u predmetima terorizma, organizovanog kriminala i ratnih zločina sa posebnim osvrtom na Evropski sud za ljudska prava

Međunarodna zaštita ljudskih prava u posljednjem stoljeću dostigla je veoma visok stepen, kao i njeni standardi u domenu krivičnih postupaka. Ključni elementi ovog sistema mogu se sagledati sa aspekta potreba zaštite svake individue u krivičnom postupku koja se nađe pod jurisdikcijom neke države obavezane međunarodnim ugovorom, sa garancijama za primjenu ovih međunarodnih standarda. U tom kontekstu treba imati u vidu različite vrijednosti koje balansiraju kroz međunarodni standard tražeći pravu mjeru u zaštiti prava pojedinaca (osumnjčenih, okrivljenih i optuženih i žrtava krivičnih djela) i zaštiti opštih materijalnih i duhovnih vrijednosti neke države, koje se pored ostalog štite i mehanizmima krivičnog progona i procesuiranja djela usmjerenih protiv takvih vrijednosti.

Ljudska prava su imanentna svakom društvenom biću, pa i onom koji svoje ponašanje nije usaglasilo sa imperativnim normama društvenog i državnog poretka. U takvim okvirima štiti se njegovo/njeno pravo na život, psihički i fizički integritet, pravni položaj u sudskom postupku, privatnost u najširem smislu riječi, kao i jednakost pred zakonom. Polje na kojemu se štite navedene vrijednosti jeste domen upravljanja krivičnom pravdom, odnosno drugim postupcima u kojima se ta prava ostvaruju. Osim nacionalnih pravnih normi (unutrašnjeg pravnog okvira) bitan elemenat, i u posljednje vrijeme sve više preovlađujući, predstavljaju standardi krivičnog postupka u međunarodnom pravu, naročito oni koji se tiču jurisprudencije Evropskog suda za ljudska prava.

Temelj zaštite prava čovjeka u krivičnom postupku jeste obaveza poštovanja njegovog pravnog subjektiviteta i jednakost pred zakonom. Naravno, jednakost pred zakonom nije apsolutna, niti mjerljiva kategorija, pa se s tim u vezi opravdano otvara niz dilema i pitanja na koje treba odgovoriti sa aspekta učesća u sudskom i drugom povezanom postupku (administrativnom ili nekom drugom). Bitna pretpostavka poštovanja ljudskih prava i sloboda jeste i zaštita od arbitrarnog hapšenja i zadržavanja, što je jedan od najstarijih principa na kojima se temelji međunarodni sistem ljudskih prava i sloboda. Ovo načelo vezuje nekoliko značajnih prava koja se garantuju licima pod udarom krivičnog progona kao vid njihove zaštite. U taj korpus svakako spada i zaštita od torture, odnosno okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, kako u postupku prije, tako i nakon podizanja optužnog akta.

Standardi krivičnog postupka ukazuju na obavezu očuvanja prezumpcije nevinosti, koja se kao načelo zahtijeva ne samo od pravosudnih organa, već i od svih onih koji mogu dovesti u pitanje ostvarivanje ovog načela (npr. mediji, visoki državni funkcioneri i činovnici, itd.). Ovo načelo se primjenjuje na postupak u toku, a u određenim slučajevima obavezuje pravosudne organe i nakon pravosnažnog okončanja postupka ukoliko njihovo kasnije ponašanje može ukazivati na predrasude ili neke druge pretpostavke koje mogu upućivati na pristrasnost u konkretnom predmetu.

Okvirni standard koji čini pravo na pravično suđenje tokom krivičnog postupka je kompleksna materija koja sadrži čitav niz garantovanih prava poput prava na obavještene o razlozima optužbe protiv nje/njega, brzo iznošenje predmeta pred nadležni sud i ažuran, zakonom propisan sudski postupak u kojemu se ima ispitati optužba protiv nje/njega, kvalitet nezavisnog i nepristrasnog tribunala pred kojim se postupak sprovodi, pravo na odbranu odgovarajućeg kvaliteta, uključujući i pravo na upotrebu svojeg jezika u postupku, pravo da predlaže i ispituje svjedoke, pravo na pristup sudu uključujući i zabranu suđenja u odsustvu kada su za to ispunjeni odgovarajući uslovi i pravo na ponovljen postupak u slučaju da je sprovedeno suđenje u odsustvu, jednakost pravnih sredstava koja stoje na raspolaganju strankama, itd.

Kada je u pitanju veza između prakse Evropskog suda za ljudska prava i prakse *ad hoc* međunarodnih krivičnih tribunala treba reći da je ona u početku bila čvršća imajući u vidu praksu Evropskog suda za ljudska prava, a da je protok vremena uslovio razvoj samostalne jurisprudencije u cilju definisanja sastavnih elemenata postupaka za niz zločina koji se odnose na mučenje ili nečovječno ili ponižavajuće postupanje. Istovremeno, ovo pozivanje na sudsku praksu Evropskog suda nije bio ekskluzivno (tribunali su napravili reference i na druge materijalnopravne izvore presuđenja). U svakom slučaju, ovo se odnosi i na sudove koji su nastali nakon krivičnog tribunala za bivšu Jugoslavije kao što su varijante hibridnih sudova (npr. Specijalni sud za Sijera Leone).

Određena pitanja koja su se javljala u odnosu na predmete terorizma i organizovanog kriminala u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava vezana su za slučajeve u Velikoj Britaniji, Turskoj, Španiji, Francuskoj i još nekim zemljama u kojima su funkcionisali ili funkcionišu teroristički pokreti i organizacije, kao i paravojne formacije, odnosno u kojima je prepoznat snažan uticaj organizovanog kriminala na bezbjednost u državi.

Tako je u više predmeta protiv Ujedinjenog kraljevstva i Republike Irske nađena povreda ljudskih prava u slučajevima zasnovanim na mjerama u borbi protiv terorizma, kao na primjer u predmetu *Chahal protiv Ujedinjene Kraljevine* (1996.) Sud je utvrdio da je upotreba povjerljivih materijala moguće neizbježna kada je u pitanju nacionalna sigurnost, ali da nije na nacionalnim vlastima da same odlučuju o tome. Nadalje, to ne znači da sudovi neće imati kontrolu nad takvim podacima kad god nadležna tijela odluče pozvati se na nacionalnu sigurnost i terorizam. Stoga u svakom pojedinačnom predmetu, pri razmatranju može li se optuženom uskratiti uvid u dokazni materijal kada se tužilaštvo protivi otkrivanju tih dokaza zbog nacionalne sigurnosti, sud mora odmjeriti javni interes neotkrivanja nasuprot važnosti takvog materijala za odbranu. Istovremeno, samo se one mjere za ograničavanje prava odbrane koje su „zaista nužne“ mogu smatrati dozvoljenim u smislu člana 6. stava 1. Konvencije.

U predmetu *Incal protiv Turske*⁸ Evropski sud je našao povredu prava na pravično suđenje usljed činjenice da Nacionalni bezbjednosni sud u Izmiru nije pružio garancije nezavisnog i nepristrasnog tribunala kakvi su standardizovani konvencijskom praksom.

Takođe, u predmetu *Zana protiv Turske*⁹ pred istom vrstom suda u Turskoj, Sud nalazi povredu prava na pravično suđenje usljed činjenice suđenja u odsustvu i nemogućnosti djelotvornog

⁸ Presuda od 9. juna, 1998. godine, stavovi 68-75

⁹ Presuda od 25. novembra, 1997. godine

izlaganja svoje odbrane (stavovi 72 i 73 presude), kao i dugog trajanja sudskog postupka (stav 85 presude).

U predmetu *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud je našao povredu prava na pravično suđenje obzirom na način ispitivanja nakon lišenja slobode u policiji, kada nije bio u mogućnosti da se brani uz pomoć advokata u period od 48 sati, što je bitno uticalo na kvalitet njegove odbrane u sljedećim fazama postupka. Na taj način Sud je ukazao na vezu različitih faza krivičnog postupka i modalitet odlučivanja prema kojemu se postupak u odnosu na njegovu pravičnost cijeni u cjelini, a ne samo u pojedinim fazama.¹⁰

U predmetu *Tomasi protiv Francuske* aplikant je bio uhapšen 23. marta 1983. godine u Bastiji pod sumnjom da je bio umiješan u ubistvo i pokušaj ubistva koje je 11. februara 1982. godine izvršio bivši FLNC (*Korzikanski Narodnooslobodilački Front*). On je zadržan u pritvoru u policijskoj stanici do 25. marta 1983. godine, kada je izveden pred istražnog sudiju koji je otvorio istragu i produžio pritvor. Tomasi je oslobođen 22. oktobra 1988. godine od strane posebnog odjeljenja suda u Žirondi, a 8. novembra 1988. godine Kompenzacioni odbor Kasacionog suda mu je dodijelio kompenzaciju u iznosu od 300.000 francuskih franaka. Tokom ovog perioda on je podnio 23 zahteva za oslobadjanje iz pritvora, ali su svi bili odbijeni.

Tomasi se usmeno žalio istražnom sudiji da je u policijskom pritvoru bio fizički maltretiran, a 29. marta 1983. godine je na osnovu ovih tvrdnji podnio krivičnu prijavu protiv nepoznatog lica i zahtijevao naknadu štete. Više ljekara koji su ga pregledali ustanovili su lakše povrede, a istražni sudija ga je ponovo saslušao 24. juna i 1. jula 1983. godine. Međutim, Kasacioni sud je 20. marta 1985. godine proglasio sve do tada preduzete istražne mjere ništavim zbog toga što ih je sproveo nenadležni istražni sudija. Ovaj sud je dodijelio slučaj istražnom sudiji iz Bordoa koji je donio odluku o tome da nema potrebe da se slučaj dalje ispituje. Tomasi je podnio žalbu na ovu odluku, a odjeljenje za optužnice Apelacionog suda je 3. novembra 1987. godine donijelo odluku da se sprovedu dalje istražne radnje, ali je 12. jula 1988. konačno potvrdilo da nema potrebe da se slučaj dalje ispituje. Tomasi je uložio žalbu i na ovu odluku koju je Kasacioni sud odbio 6. februara 1989. godine.

U njegovoj predstavi Evropskoj komisiji od 10. marta 1987. godine, Tomasi se pozvao na članove 3, 6(1) i 5(3) Konvencije. On je tvrdio da je tokom pritvora u policijskoj stanici bio izložen nehumanom i ponižavajućem postupanju, takodje se žalio na dužinu postupka koji je pokrenuo zbog ovakvog tretmana i napokon, tvrdio je da je bio zadržan u pritvoru preko "razumnog roka".

¹⁰ *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 8. februara, 1996. godine, stavovi 66-70*

Evropski sud je smatrao da je period koji je trebalo uzeti u obzir počinjao na dan kada je Tomasi uložio svoju krivičnu prijavu da je fizički maltretiran, a završavao se kada je Kasacioni sud donio presudu i trajao je pet godina i deset meseci. Analiza same odluke upućuje na to da slučaj nije bio pretjerano složen. Osim toga, Tomasi gotovo uopšte nije uticao na odugovlačenje postupka time što je uložio žalbu na odluku Odjeljenja u Bordou da nema potrebe da se slučaj dalje ispituje. Odgovornost za zakašnjenja je u suštini ležala na sudskim vlastima i prije svega na javnom tužiocu iz Bastije i istražnom sudiji iz Bordoa. Stoga je Evropski sud smatrao da je povrijeđen član 3, član 5 i 6(1) Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹¹

U predmetu *Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španije*,¹² koji se odnosio na teški zločin zbog kojeg je istraga kasnije usmjerena u pravcu terorističke organizacije "Nacionalni Front Katalonije" ("Front Nacional de Catalunya"), Sud zaključuje da je došlo do povrede člana 6. stav. 1 (čl. 6-1), imajući u vidu zakašnjeli transfer okrivljenih aplikanta iz Barcelone u Madrid, neočekivane promjena u sastavu domaćeg suda neposredno pred početak saslušanja, kratkoću suđenja i iznad svega činjenicu da vrlo važni dokazi nisu adekvatno izvedeni niti raspravljani na suđenju u prisustvu podnosioca i pod budnim okom javnosti. U tom smislu Sud nalazi da postupak u pitanju, uzeto u cjelini, nije zadovoljio zahtjeve pravične i javne rasprave.

U predmetu *Gerger protiv Turske*¹³, Sud nalazi povredu prava na pravično suđenje u smislu nedostatka standarda nezavisnog i nepristrasnog domaćeg suda, odnosno njegovog sastava u kojem je u sudskoj formaciji bio i vojni sudija, kao lice u aktivnoj vojnoj službi koje naređenja prima od izvršne vlasti.

U određenim izuzetnim slučajevima Sud je razmotrio i pitanje može li član 6. nametnuti obvezu državi da se suzdrži od deportacije ili izručenja pojedinca zemlji u kojoj bi mogao biti podvrgnut „flagrantnom kršenju prava na pravično suđenje" u krivičnom postupku. U jednom takvom predmetu, *Mamatkulov i Askarov protiv Turske* (presuda od 4.februara, 2005.godine), Sud je zaključio da nije prekršen član 6. tamo gdje su podnosioci zahtjeva, nakon što su pod optužbama za terorizam izručeni iz Turske u Uzbekistan, naknadno osuđeni uz isključenje javnosti, bez pravnog zastupanja. Ne pronašavši grešku u odluci turskih tijela o izručenju, Sud je primijetio da u vrijeme izručenja nije bilo dovoljno činjenica na osnovu kojih bi se moglo predvidjeti šta će očekivati podnosioci zahtjeva povratkom u Uzbekistan¹⁴.

¹¹ *Tomasi protiv Francuske, presuda od 27.avgusta, 1992.godine, stav 125.*

¹² *Presuda od 6.decembra, 1988, stav 89.*

¹³ *Presuda od 8.jula, 1999.godine*

¹⁴ *Pravo na pravično suđenje, Interights priručnik, 2006, str.47.*

U pogledu mogućnosti unakrsnog ispitivanja svjedoka Sud u jednom predmetu zaključuje da to pravo nije apsolutno, ali da se iskazu svjedoka koji nije prisutan na suđenju mora suprostaviti više argumenata, uključujući i jake proceduralne garancije za okrivljene, odnosno optužene. One se ogledaju u tri elementa: da li je bilo neophodno izvesti takav dokaz u postupku; da li je iskaz tog svjedoka jedini ili krucijalni u tom predmetu; i konačno, da li su postojale ostale procesne garancije za efikasnu odbranu i pravično suđenje u tom postupku¹⁵.

Podnosilac aplikacije *Giuseppe Graviano*, je državljanin Italije koji u zatvoru Novara (Italija), izdržava doživotnu kaznu zatvora zbog ubistva i pripadnosti mafiji. Nakon što je identifikovan u iskazu bivšeg člana mafije u svojstvu saradnika (*tzv.pentito ili pokajnik*) kao osoba koja je naručila ubistvo, bio je gonjen i suđen u sudu u Palermu sa 12 drugih saoptuženika. Tokom suđenja, na kojem je sud čuo dokaze od dva pokajnika, jedan od sudija suda prebačen je na druge dužnosti i zamijenjen drugim sudijom. Podnosilac je bezuspješno prigovarao na odluku suda da u postupak nakon izmjene sudije uključi sve iskaze svjedoka date pred prethodnom sudskom formacijom, kao i na odbijanje zahtjeva za ponovno ispitivanje svjedoka. Dana 3. aprila 1999.godine podnosilac je osuđen na doživotnu kaznu zatvora na osnovu svih dokaza, uključujući i sporne izjave svjedoka pokajnika. Zahtjevi podnosioca za ponovno svjedočenje odbijeni su od strane Apelacionog i Kasacionog suda.

Pozivajući se na član 6 st.1 i 3(d), podnosilac je naveo da postupak protiv njega nije bio fer, posebno zbog zamjene jednog od osam sudija u porotničkoj formaciji i odbijanja njegovog zahtjeva za ponovno pozivanje svjedoka.

Evropski sud je našao da promjena u sastavu sudskog vijeća nakon ispitivanja odlučujućih svjedoka obično vodi pozivanju da ponovo daju iskaze. Međutim, Sud u ovom slučaju smatra da posebne okolnosti opravdaju izuzetak od načela usmene rasprave (saslušanja) i neposrednog saznanja o slučaju od strane sudija na pretresu.

Sud takođe nalazi da promjene u sastavu suda nisu lišile podnosioca njegovog prava da ispita svjedoke u pitanju koji su svjedočili na javnoj raspravi u prisustvu podnosioca i njegovog advokata, a ovi su imali priliku da ih pitaju pitanja za koja su smatrali da su najkorisnija za odbranu u konkretnom slučaju. Osim toga, podnosilac nije naveo koje bi to eventualno nove, relevantne dokaze pružio kod novog ispitivanja. Dakle, iako je jedan od sudija kao novi ušao u sudsku formaciju, ostalih sedam sudija je bilo prisutno kada su izvođeni svi dokazi. Prema tome, činjenica da je novi sudija bio u mogućnosti pročitati izvještaje sa prethodnih ročišta na kojima su ispitani svjedoci koji izostaju sa ročišta nije umanjila kapacitet odbrane.

¹⁵ *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, nos. 26766/05 and 22228/06, 15 December 2011. Grand Chamber

U tim okolnostima, Sud je smatrao da ni odbijanje zahtjeva za ponovno ispitivanje svjedoka, niti korištenje zapisnika o njihovim izjavama nije povrijedilo pravo podnosioca prijave u pogledu pravičnosti postupka. U skladu sa tim bila je jednoglasna odluka da nije bilo kršenja člana 6, st.1 i 3(d) Konvencije.¹⁶

Iz priloženih primjera jasno je da se u datim predmetima više ograničava pravo na odbranu za razliku od „običnih krivičnih predmeta“. Međutim, takođe je očigledno da takvo opredjeljenje Evropskog suda za ljudska prava ne prelazi donju granicu “podnošljivosti” konvencijskih standarda koja se primjenjuje bez obzira na prirodu, težinu krivičnog djela i zapriječenu kaznu za krivično djelo koje se goni.

Za očekivati je da će se standardi dalje razvijati u cilju njihovog objedinjavanja u konvencijskom i pravu EU, s tim što se u takvim okolnostima i te kako imaju u vidu univerzalni standardi ljudskih prava i praksa nadzornih tijela UN.

Konačno, od posebnog značaja će biti međunarodna saradnja i posebno usvajanje datih standarda od strane nacionalnih sudova, na kojima je i konačna riječ kada se to tiče materijalizacije pravnih normi i njihove primjene na konkretne slučajeve u praksi domaćih sudova.

¹⁶ *Graviano protiv Italije (br. 2), presuda od 10.februara, 2005.godine*